

פרשת שמיני - 'ותצא אש מלפני ד', ותאכל אותם' - מהאש הזרה של בני אהרן ל'מרד הנפילים'

זאב (וה) פרידמן

נמשיך גם בפרשתנו לדון במשמעויות החברתית והחינוכית, בפשר עבודת הקורבנות. הפעם נעסוק " בהקִרְבָּה וקִירְבָּה" מסוג אחר. ננתח את המקרה העוצמתי והחריג של מות שני בני אהרן, בהקִרְבָּה "אש זרה" במקום עבודתם במשכן.

פרשתנו פותחת בתיאור אירוע משמח ומרגש שכל ישראל שותפים לו בשמחה: " וַיְהִי, בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, קָרָא מֹשֶׁה, לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי, יִשְׂרָאֵל " (ט', א'). רש"י מבהיר לנו את המיוחדות ביום זה: "שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם". בהמשך הפרשה אנו עדים לשיא ההתרגשות והשמחה - "וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, אֶל אֱהֹל מוֹעֵד, וַיִּצְאוּ, וַיִּבְרְכוּ אֶת הָעָם; וַיֵּרָא כְבוֹד ד', אֶל כָּל הָעָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ, מִלִּפְנֵי ד', וַתֹּאכַל עַל-הַמִּזְבֵּחַ, אֶת הַעֹלָה וְאֶת הַחֲלָבִים; וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ, וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (ט', כג-כד).

עד כאן השמחה לפני הטרגדיה.....השקט לפני הסערה.....

והנה בשיא מעמד השמחה והאופוריה שמחבר את כל העם לאגודה אחת, מתרחש אירוע דרמטי breaking news שהוא האנטי קלימקס למעמד שתואר עד כה: " וַיִּקְחוּ בְּנֵי אֱהֹרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶפְזוֹ, וַיִּתְּנוּ בְּהֵן אֵשׁ, וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ, קִטְרֶת, וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ד', אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה, אֹתָם וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ד', וַתֹּאכַל אוֹתָם; וַיָּמָתוּ, לִפְנֵי ד'. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֹרֹן, הוּא אֲשֶׁר דָּבַר ד' לֵאמֹר בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ, וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם, אֶקְבֹּד, וַיִּדַּם, אֱהֹרֹן" (י', א-ג).

כנראה שחטאם של שני בני אהרן, היה כה עוצמתי וחריג, שהוא מוזכר בעוד שלושה מקומות בתורה, מלבד בפרשתנו: ויקרא, טז', א', במדבר ג', ד' ובמדבר כו', סא'.

מה היה חטאם של בני אהרן, שנגזר עליהם עונש כה חמור של מוות בשריפה ?

" שלא חלקו כבוד לאהרן. שלא נטלו עצה ממושה. איש מעצמו יצאו ולא נטלו עצה זה מזה" (ספרא, ויקרא י', ו'). המדרש בויקרא רבה (כ, ל) מתאר אותם: "שחצים היו", שלא נשאו נשים, כי אף אישה לא נראתה להם ראויה למעמדם הרם. רווקותם מוכתרת מהכתוב "ובנים לא היו להם" (במדבר, ג' ד'). בנוסף, המדרש גם מתייחס לכך שחטאם היה בטיפה המרה: " דתני רבי שמעון - לא מתו בניו של אהרן, אלא על שנכנסו שתי יין לאוהל מועד" (ויקרא רבה, יב').

בני אהרן נדב ואביהו, שוברים את כל הכלים, הכללים והנורמות, במרחב הקדוש של מקום עבודתם ככהונים בעבודת המשכן, אך זה קורה גם במרחב של משפחתם, בכך שאינם חולקים כבוד לאביהם אהרן, ומתעלמים מדודם משה. הם למעשה פועלים כאינדוידואליסטים, מתעלמים ובוועטים בכל המוסכמות ובמסורת של המשפחה. הם מקבלים החלטה אסטרטגית, שהם מתנתקים ממשפחתם. הם עוסקים רק בעצמם. דומה שהערך של משפחה עבורם - הוא נטל ולא נכס. גם במרחב מקום עבודתם במשכן, הם מזלזלים בסמכות ובהיררכיה. הם בזים לבירוקרטיה של מסגרת, כללים ונהלים של עבודת המשכן. הם אינם מכבדים את הפרוטוקול המקצועי של תהליכי העבודה במשכן, כפי שמפורטים בפרשתנו. הם פועלים במרחב עבודה ומשפחה, ללא גבולות וללא איזונים ובלמים.

דומה שנדב ואביהו הם אנשים שמאמינים רק בזכויות ולא בחובות. הם מתחברים לשיח זכויות בלבד, מבית מדרשו של העולם המערבי בימינו, ומתנתקים משיח של חובות מבית מדרשה של היהדות. ארון הספרים היהודי עשיר במקורות, של הטלת חובות על הורים לילדיהם וילדים להוריהם, על חובות הגנה של רשויות הקהילה ומוסדות החברה לאנשים חלשים וחסרי ישע. בני אהרן אנשי הזכויות והמימוש העצמי, אינם מכבדים כל היררכיה, סמכות, חוקים וציוויים שמייצגים קודקס של חובות. נראה שנדב ואביהו הם אנשים מתלהבים, חסרי מעצורים, נעדרים גבולות ושליטה עצמית ובעלי יכולת נמוכה לדחות סיפוקים מידיים. הם אנשים הישגיים המקדשים את מימוש העצמי והאני. הם מקדשים את העכשוויים, כאן ועכשיו. מבחינתם, הקריירה וההישגיות האישיים, מקדשים את כל האמצעים.

דומה שהספר המונומנטלי – "מרד הנפילים" (1957) של הסופרת היהודייה האמריקאית איין ראנד (1905-1982), מאיר במידה מסוימת את ניתוח המקרה של נדב ואביהו בני אהרון. ראנד כוהנת האדוניזם, האינדוידואליזם והמימוש העצמי, תיארה את האדם האידיאלי להשקפתה: "מי שחי למען עצמו, הוא זה שמסוגל להשיג את כל הדברים המפארים את המין האנושי". גיבור ספרה ג'ון גאלט, מצוטט בנאומו: **"כי לעולם לא אחיה למען אדם אחר, ולא אבקש מאדם אחר שיחיה למעני".** עד כמה קיים פער תהומי של "ערכים" אלו לערכים המקודשים של חג הפסח, שמדגישים מחויבות קולקטיבית, למשפחה, לחבורה, לקהילה, כמו למשל, קורבן הפסח בחבורה ובמשפחה, שאילת הכלים איש מרעהו ביציאה ממצרים, המשפחתיות בליל הסדר, החיבור של ארבעה הבנים, הסולידריות והערבות ההדדית במעמד הר סיני.

הספרות המקצועית העוסקת בשליטה עצמית ובהשלכותיה, יודעת לספר על כך, שהמשאב החיוני של שליטה עצמית במינון נמוך שלו אם בכלל, עלול לגרום להשלכות של התנתקות, של תוקפנות, הרס עצמי ושל הרס אחרים. כך למשל נמצא במאמר של וייסברוד, נירית /רוזנבאום\ מיכאל /רונן, תמי (מגמות), כתב עת למדעי ההתנהגות, כרך 48, עמ' 337-365, 2012): "הקשר שבין רגישות לדחייה, שליטה עצמית ומערכת מוטיבציה, לבין נטייה לתוקפנות בקרב מתבגרים". נמצא במחקריהם, כי מיומנויות שליטה עצמית, ממתנות את הקשר, שבין רגישות לדחייה, לבין נטייה לעוינות. המשאב של שליטה עצמית הוא אחת תאום למשאב של דחיית סיפוקים, שדומה שהיה מצוי במינון מאד נמוך אצל בני אהרן.

דחיית סיפוקים היא היכולת להמתין במטרה להשיג דבר מה. היכולת הזו נחשבת כתכונת אישיות. הפסיכולוג דניאל גולמן בן דורנו גילה, שיכולת זאת היא מרכיב חשוב באינטליגנציה רגשית. אנשים ללא תכונה זו, מעוניינים בסיפוק מידי בכל עת ועלולים לסבול משליטה עצמית נמוכה. פסיכואנליטיקאים גורסים כי אנשים בעלי שליטה עצמית נמוכה סובלים מ"גבולות אגו רופסים". מחקר מפורסם הידוע בשם: "מחקר המרשמלו", בדק את העיקרון של היכולת לדחיית סיפוקים. הניסוי נערך בשנות ה-60 של המאה ה-20, על ידי ולטר מישל מאוניברסיטת סטנפורד. בניסוי נבדקה קבוצה של בני ארבע. לכל אחד מהם ניתן מרשמלו, כשהובטח להם שיקבלו מרשמלו נוסף, רק אם יוכלו להמתין 20 דקות לפני שיאכלו את הראשון. חלק מהילדים לא היו מסוגלים להמתין וחלק כן. לאחר מכן עקבו החוקרים אחר הילדים עד גיל ההתבגרות ומצאו שבעלי היכולת להמתין היו סתגלניים יותר ואחראיים יותר והישגיהם במבחנים ובמשימות שונות היו גבוהים יותר.

מעניין לראות שתסמונת שני בני אהרן, חוזרת על עצמה בהפטרה לפרשתנו, מספר שמואל ב' פרק ו', אודות עוזה בנו של אבינדב, שמתקרב יותר מדי ונוגע באיסור, בארון האלוקים והקב"ה ממית אותו במקום ודוד קורא למקום- "פרץ עוזה". דומה שיש בשם המקום מסר, המאפיין את בני אהרן בפרשתנו, של העדר שליטה עצמית ודחף של התפרצות (פרץ) וריסון של עזות מצח (עוזה).

התסמונת של שני בני אהרן בהעדר גבולות ואי ציות לכללי מסגרת ונהלים, איננה מתכתבת עם חג הפסח-בהגדרותיו המדויקות המדידות והמכונמות, של זמני בדיקת החמץ ביעורו ושריפתו, 18 דקות של הכנת מצה, של גבולות הזמן של אכילת אפיקומן ושאין מפטירין אחריו. תסמונת זאת גם מקבלת משמעות בפרשתנו בפרוט הגבולות של המאכלות האסורים והמותרים.

התסמונת של ההתנתקות וחוסר המחויבות למשפחה, העדר האמון וההערכה למשפחה וחשיבותה, כפי שמיוצגת אצל בני אהרן בפרשתנו, ראויה אף היא להתבוננות יתר, ברלוונטיות לחג הפסח, שבמרכזו עומד הערך של ההתחברות, המחויבות והאחריות למשפחה.

מוסד המשפחה המורחבת, מועצם בנרטיב של קורבן הפסח ובהתנהלותו, ששיאו בליל הסדר- מפגש ההתחברות והמשפחה.

במאמר שכתב פרופ' שלום רוזנברג על חג הפסח ("מעריב", תש"ע), הוא מצטט את ר' שמשון רפאל הירש: "לבניית ישראל כהווייה חברתית, בה אדם לאדם- ריע, יש תנאי הכרחי, קיומה של משפחה, בריאה ואיתנה. ואכן, לזבח הפסח, ומתוך כך גם ל"סדר" שלנו, יש גוון משפחתי בולט.

בכך, קובע שמשון רפאל הירש, מלמדת אותנו התורה שליכוד המשפחה, ובעקבות כך גם שמירת הקשרים בבית האב, המשפחה המורחבת, הם יסוד העצמאות. הרס המשפחה מביא להשחתתה של המדינה כולה.... החלשת בית האב פירושה פגיעה בנורמטיביות, בקולו של האב, באובדן הדרך ארץ בפני החוק במבצרי התרבות והציוויליזציה שבעולם השפע. החבורה המשפחתית המתכנסת ל "סדר", מסמלת את אחד העמודים עליהם המדינה מושתתת".

ההתנתקות ממשפחה, איננה רק גורמת נזק בזמן הווה, אלא היא מנתקת את רצף הדורות של המשפחה, בעבר, בהווה ובעתיד. שכן, אנו נושאים על כתפינו משא של מורשת ומסורת הורינו, להנחילה לילדינו ולדורות הבאים. משפחה וגם חברים, זאת מחויבות של השקעה מתמדת, בהתחברות אמיתית, בעיתות של שמחה וגם של צער. משפט מוכר אומר: "מי שאין לו זמן למשפחה ולחברים, כאשר יהיה לו זמן, כבר לא תהיה לו משפחה וחברים. משפחה לא בוחרים, אבל בוחרים איך תהא משפחה".

בני אהרון חושפים אותנו "להקרה" ו"קירבה" מסוג אחר. הם פורצים את מחסום גבול הקירבה. מבחינתם, תמרור עצור, או תמרור אין כניסה, הם רק בגדר של המלצה.

"ההקרה" מבית מדרשם של בני אהרון, באה לידי ביטוי בהקריבם "אש זרה" על מזבח המימוש העצמי, על חשבונם של ערכים כמו- הורים, משפחה, חברים, ציות לסמכות, היררכיה ארגונית, כללים, נהלים ותמרורים. "אש זרה" של הקרבה וקירבה, שהם זרים לנומרות של מרחבי העבודה במשכן וגם במשפחה. בני אהרון "מקלקלים את השורה" באופן שלילי בהתלהבותם היתירה.

המקרה של בני אהרון משתקף גם במשמעות של ימי אבלות ספירת העומר, אודות תלמידי רבי עקיבא שנענשו במיתה, בין פסח לעצרת, בכך שגם הם הקריבו את חבריהם, על מזבח האני והמימוש העצמי, בסוג של "אש זרה", בכך שלא נהגו כבוד בחבריהם, למרות היותם תלמידי חכמים.

אז בכל אופן, האם אפשרי התמהיל הנכון והמידתי, של הרצון והדחף להיות קרוב ולמצוא חן בעיני אלוקים ואדם, בצד מעשה ההקרה?

הכול טמון במילה אחת: "גמיקשות", מושג אותו טבע גידי גרינשטיין בספרו: "סוד הקיום היהודי - גמיקשות - גמיקשות נוקשות" (2014). ערך המשפחה והקהילה הוא נדבך יסוד בהווית העם היהודי, שמשלב חוכמה יהודית, שידעה לאורך כל ההיסטוריה ליצור סינתזה מידתית, של גמיקשות בצד נוקשות. לבניית ישראל כהוויה חברתית, בה אדם לאדם ריע, יש תנאי הכרחי, קיומה של משפחה בריאה ואיתנה. כנראה, אותו התמהיל, באיזון העדין של שתי המערכות הנפרדות הפועלות במוחנו, מבית מדרשו של הפסיכולוג דניאל כהנמן חתן פרס נובל, של המוח המהיר המשחרר רגשות לבין המוח האיטי הרציונלי השקול והמחושב.

המקרה של חטא בני אהרון בהקריבם "אש זרה" ועונשם החמור, הוא שיעור מאלף לכולנו בניהול חיינו בהווה ובעתיד, במישורי חיינו השונים- האישי, המשפחתי, הקהילתי והמדינתי, בכל הקשור לסל המשאבים החיוני הנדרש מאיתנו, להתנהלות אחראית ומאוזנת. נדרש סל משאבים שכולל: הפנמה ויכולת - לשליטה עצמית, לדחיית סיפוקים, להגדרת גבולות, לאיזונים ובלמים, לחובות ולא רק לזכויות, לציות לכללים ותמרורי חיים, להתחברות למשפחה, לחבורה לקהילה ולמקום עבודה, מתוך הדדיות והסכמה, לא בדרך של התנתקות, ולא מתוך דחף והתלהבות, של רצון למימוש עצמי חד צדדי. בכך, נדע קירבה אמיתית, לארון הספרים היהודי ולא ל"מרד הנפילים" של איין ראנד, בכך שנדע הקרבה של אש יהודית, שאינה זרה.

חג שמח ושבת שלום